УДК 811.111:81'25
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.3.19

Ткачук Т. І.,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

Паславська І. Б.,
асистент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕКЛАДАЧА: СПОСОБИ І КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВПЛИВ НА ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ

Анотація. У статті висвітлено наявні скринінгові інструменти оцінки особистості перекладача для виявлення рис, які притаманні успішному та ефективному перекладачу на основі припущення про те, що особистість перекладача впливає на якість та адекватність перекладу. Комплексні дослідження процесу перекладу вимагають з'ясування, що відбувається у свідомості перекладача. Перекладацькі рішення істотно ґрунтуються на індивідуальних особливостях перекладача, включаючи його мовну особистість. Класичний підхід до визначення особистісних характеристик перекладача тривалий час мав інтроспективний характер, який передбачав дослідження перекладачем власної особистості з метою подальшого узагальнення на основі власних суб'єктивних оцінок. Такий підхід неминуче призводив до того, що перекладач вважав власну особистість зразковою для характеристики темпераменту та типу особистості, необхідних для успішної роботи перекладачем.

Ситуація змінилася в об'єктивніший бік зі зростанням точок перетину перекладознавства та психології. У статті розглянуто протокол роздумів вголос, класифікацію особистості за типами тексту, п'ятифакторну модель особистості, індикатор типів особистості Маєрс-Бріггз, модель, орієнтовану на цінність комунікації, як дієві методи визначення особистості перекладача та таких рис характеру, які сприятимуть ефективній перекладацькій діяльності та посилять його професійну компетенцію.

Найтиповішими характеристиками, які описують перекладача в дослідженнях такого плану, є різноманітність, толерантність, гнучкість, адаптивність, відкритість, впевненість у собі, зібраність, стресостійкість, високий рівень самоконтролю, здатність до аналізу і синтезу, що передбачає здатність інтерналізувати велику кількість нового матеріалу та чітку вербалізацію інтерпретованого матеріалу. Екстраверсія є однією з найчастіше вживаних характеристик перекладачів.

Ключові слова: особистість перекладача, індивідуальні риси, свідомість перекладача, методи дослідження особистості, скринінгові інструменти.

Постановка проблеми. Особистість – одна з унікальних характеристик людини, яка впливає на рішення перекладача стосовно його професійної діяльності. Здійснюючи переклад, перекладач стикається з вибором між кількома варіантами лексичних еквівалентів, передачі значень, збереження конотацій, імплікацій та культурних реалій. Різні перекладачі приймають різні рішення, і така відмінність у прийнятих рішеннях може походити від індивідуальних особливостей перекладачів, зокрема їх мовні особистості [4, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічний аспект перекладача рідко опиняється у фокусі перекладознавчих студій. Порівняно з іншими аспектами дослідження перекладу, психологія перекладу містить багато лакун.

Мета статті. У цій статті ми зупинимось на компіляції досліджень особистості перекладача та значущості особистості як фактору впливу на якість перекладу.

Виклад основного матеріалу. Перекладознавчі студії останніх років демонструють міждисциплінарну природу, що дає їм змогу використовувати теорії та принципи, імпортовані із соціології, культурології, лінгвістики, психології тощо.

Останнім часом перекладознавство та психологія знаходять нові точки перетину. Для повноцінного дослідження процесу перекладу науковці мають з'ясувати, що ж відбувається у свідомості перекладача. Протокол роздумів вголос (ПРВ) – метод, який дослідники використовують для виявлення процесу перекладу у свідомості перекладача. Ряд науковців (М. Іваницька, В. Скрябіна, S. Hubscher-Davidson, R. Jääskeläinen, I. Kurz, P. Longley, N. Schweda Nicholson, S. Tirkkonen-Condit, L. Venutti) робили спроби дослідити особистість перекладача в рамках психології, поєднуючи переклад із психоаналізом, а також аналіз типів особистості перекладачів.

Виходячи з типології особистості Шпрангера, перекладознавчі студії пропонують категоризацію особистості перекладача та класифікацію за типами тексту [7, с. 46].

Окреслено чотири типи текстів: інформативні тексти, експресивні тексти, оперативні тексти та аудіомедіальні тексти [7, с. 89]. Експресивні постають як такі, що потребують творчої композиції. Експресивні тексти зосереджуються на естетичному вимірі мови, який апелює до естетичної та художньої форми вихідного тексту (ВТ), що передається в цільовому тексті (ЦТ). Літературні тексти висвітлюють почуття, ідеї та творчі задуми автора, в яких перекладач має орієнтуватися, щоб адекватно передати їх у цільовому тексті.

Таким чином, особистість перекладача неминуче відіграє важливу роль у перекладі таких типів текстів, а також накладає відбиток на якість їх перекладу.

Загальна ідея дослідження особистості перекладача полягає в тому, що кваліфікація та особистісні чесноти можуть відповідати вимогам конкретної посади. П'ятифакторна модель особистості визначає характерні риси в рамках узагальненого групування п'яти основних категорій: екстраверсія, невротизм, доброзичливість, відкритість до досвіду та сумлінність [6, с. 17].

Зростає кількість досліджень із використанням п'ятифакторної моделі для оцінки особистості в крос-культурному розрізі [2, с. 62].

Індикатор типів особистості Маєрс-Бріґґз, що був розроблений у 1950-х рр. дослідницями (матір'ю і дочкою) і грунтується на теорії психологічних типів Юнга, відіграв вагому роль у методах оцінки особистості [6].

Цей індикатор визначає наші преференції щодо

1) взаємодії з іншими,
2) способу збору інформації,
3) прийняття рішень про те, що ми переживаємо,
4) контролю над собою та світом довкола нас.

Варто наголосити, що не існує «ідеального» чи «правильного» типу особистості. Будь-яка людина виявляє певні преференції, які не можна розглядати в категоріях правильного чи неправильного, вони радше стосуються того, що є більш природним для людини.

Перекладачі давно долучились до розробки та вдосконалення скринінгових інструментів, спрямованих на ідентифікацію осіб, які мають найвищі шанси на успіх у перекладацькій діяльності.

Такі скринінгові інструменти враховують різні аспекти особистості. По-перше, важливо оцінити рівень компетенції перекладача в його робочих мовах: винятковий рівень володіння мовами має першочергове значення. Для оцінки рівня володіння мовою дієвими є усна та/або письмова співбесіда, а також тести на пошук синонімів, антонімів та розуміння прочитаного, спонтанний переклад прочитаного, послідовний та синхронний переклад [6, с. 12].

Оскільки кар'єра в певних галузях, як правило, приваблює певні типи особистості, збір особистісних даних перекладачів може бути корисним, щоб надати додаткову інформацію для розуміння їхньої професійної компетентності.

Перекладачі-практики та студенти, які вивчають теорію і практику перекладу, часто висловлюють свої уявлення стосовно «ідеальних рис» особистості, притаманних успішному перекладачу [1, с. 172].

У галузі перекладу класичний підхід до ідентифікації особистісних характеристик перекладача був інтроспективними та передбачав вивчення перекладачем власної особистості і спроби узагальнити їх на основі своїх суб'єктивних оцінок. Наприклад, людина може вважати себе гарним перекладачем, будучи за своєю природою відкритою, товариською, допитливою, добре вправлятися в аналізі і синтезі та мати пристрасть до організації та деталізації. Тому такий перекладач може припустити, що всі вправні перекладачі мають володіти саме такими якостями. Якщо в перекладача запитають, що він/вона вважає ідеальним темпераментом та типом особистості для роботи перекладачем, він/вона майже без винятків опише власну особистість. Вимоги до усного перекладача, такі як швидкість та точність перекладу, граційність та спокій під тиском, зосередженість, здатність швидко інтерналізувати велику кількість нового матеріалу та аналітичний талант – ось лише кілька характеристик, які були спроектовані в площину особистості.

Отож, маємо справу з численними характеристиками на вибір. Хоча інтроспективні дані можуть бути корисними для наукових цілей, їх значення варто розглядати в перспективі. Така інформація може виступати одним із компонентів дослідження, в якому також застосовуються більш об'єктивні параметри. Переклад може бути для декого бентежним заняттям, насамперед, через вимогу до перекладача підпорядковувати власну особистість особі оратора, оскільки він транслює думки мовця, а не власні. Є багато коментарів стосовно того, що переклад вимагає придушення особистого его та ідей. Перекладач не є джерелом сказаного; він/вона радше є людським каналом, через який ідеї, виражені однією мовою, транслюються через/до структури іншої. Це не означає, що в перекладачів немає особистих почуттів та/або знань щодо предметів, які вони тлумачать; їх думки, однак, не допускаються до тексту в контексті тлумачення. Таке «придушення его» (постійне висловлення чужих думок, а не власних) може стати важким тягарем для деяких перекладачів [8, с. 107].

П. Лонглі обговорює той факт, що перекладачі надають послугу іншим та знаходяться під постійним контролем зовнішньої волі (оратора). Перекладач уможливлює спілкування між людьми, які без його допомоги не змогли б встановити змістовний вербальний контакт [5, с. 55].

Вагомим елементом роботи перекладача є стрес. Саме через це багато науковців погоджуються, що критично важливою для перекладача є здатність залишатися врівноваженим під тиском, зберігати самоконтроль та мати «сталеві нерви». Наступна характеристика перекладача пов'язана зі стресовим характером перекладу як виду людської діяльності і передбачає, що перекладач матиме гнучкий розум і подасть інтерпретований матеріал оперативно. Саме з огляду на наведені характеристики перекладачів часто описують як подекуди дратівливих, темпераментних, чутливих та неврівноважених особистостей.

Деякі науковці оперують категорією емпатії, яка передбачає наявність таких рис, як чутливість та допитливість [1; 8; 6].

Вважається, що перекладачі демонструють різноманітність, толерантність, гнучкість, адаптивність та відкритість. Від них очікують чіткої вербалізації інтерпретованого та спритності у спілкуванні. Крім того, здатність до аналізу та синтезу, а також увага до деталей часто змальовуються як ключові риси перекладача. Перекладач також має бути впевненим у собі, володіти здатністю брати ситуацію під контроль, що передбачає високий рівень самоконтролю та стресостійкості. Екстраверсія є, мабуть, найчастіше вживаною характеристикою, коли йдеться про перекладачів. Імпульсивність також включено до профілю перекладача.

Курц пропонує модель, орієнтовану на цінність комунікації, яка спрямована на використання в навчанні з питань міжкультурної комунікації [4].

Виділяють чотири основні категорії: 1) орієнтовані на дії; 2) орієнтовані на процес; 3) орієнтовані на людей; 4) орієнтовані на ідеї [3, с. 180]. Варто зазначити, що кожна людина до певної міри володіє усіма чотирма характеристиками з однією

домінуючою, рівень комфортності якої для людини явно вище від інших трьох. Така методика передбачає твердження від першої особи, організовані в сорок пар, які стосувалися особистісних якостей та ставлень до певної ситуації.

За цією методикою визначення особистісних типів перекладачі, задіяні в письмовому перекладі, демонстрували орієнтацію на процес та орієнтацію на людей, тоді як усні перекладачі виявилися орієнтованими на людей та на дії. Студенти, які навчаються на філологічних та перекладознавчих спеціальностях, частіше ототожнюють письмових перекладачів із процесом, а усних перекладачів – із людьми.

Індикатор типів особистості Маєрс-Брігґз здобув репутацію стандартного інструменту оцінки в бізнесі, освіті, виборі кар'єри, державних установах, роботі в команді та оцінюванні стилів навчання [6, с. 20].

Характеристики чотирьох біполярних шкал Маєрс-Брігґз, інакше відомих як преференції, корелюють із припущеннями щодо особистісних характеристик вправного перекладача. Розглянемо їх детальніше.

Шкала екстраверсії/інтроверсії визначає преференції людини в джерелі отримання енергії. Екстраверти отримують енергію через безпосередню взаємодію з людьми і речами. Говіркі та комунікабельні, вони переважно демонструють широкий спектр інтересів і вважають за краще жити через досвід і обговорювати його. Екстраверти радше діють, аніж пасивно споглядають дійсність, і досить часто приймають спонтанні рішення. Екстраверти товариські і, як правило, люблять знайомитися з новими людьми. Вони із задоволенням шукають нових вражень.

Інтроверти ж шукають енергію в собі. Тихі, подекуди сором'язливі, вони віддають перевагу глибині над шириною і часто приділяють чималий час обдумуванню, перш ніж діяти. Багато інтровертів відчувають перевантаженість зовнішнім світом і вважають за краще працювати на самоті.

Можна припустити, що «ідеальним» усним перекладачем буде екстраверт, у той час як письмовий переклад цілком підходить інтравертам.

Другим виміром індикатора Маєрс-Брігґз є шкала сенсорики/інтуїції, яка покликана визначити спосіб, в який люди вважають за краще збирати інформацію. Люди за типом сенсорного сприйняття зважають на свої п'ять чуттів: те, що вони можуть побачити, відчути, почути, торкнутися та смакувати. Живучи теперішнім, вони надають перевагу неквапливості, виявляють високу спостережливість та вражаючу увагу до деталей. Такі особистості надають перевагу завданням, які вимагають від них обережності та ретельності, і не люблять тих видів діяльності, які вимагають від них інтуїції та уяви. Чіткість та простота мають для них велике значення.

На відміну від них, інтуїтивний тип особистості схильний ігнорувати сенсорні дані, щоб зосередити увагу на абстрактних ідеях, можливостях та концепціях. Вони прагнуть заглядати в майбутнє і насолоджуються плеканням різноманітних ідей у рандомному порядку. Інтуїтивні особистості з легкістю визначають інгерентні зв'язки; їх найбільше цікавить «повна картина» речей. Вони інтелектуальні, цікаві та здатні до аналізу зв'язків між даними. Вони досить непогано вправляються у прогностичній діяльності, оскільки вони орієнтовані на майбутнє.

Крім того, інтуїтивний тип особистості демонструє гарну здогадку, а тому числі й лінгвістичну. Тоді як сенсорний тип прагне знайти «правильне» слово для вербалізації ідеї, інтуїтивна особистість є достатньо гнучкою, щоб дібрати або ж винайти кілька варіантів або відповідників.

У той час як сенсорна особистість фокусується на тому, що сказав мовець, інтуїтивна особистість зосереджується на тому, що він мав на увазі. Виклики особливо приваблюють інтуїтивну особистість. Видається, що інтуїтивний тип особистості дає змогу перекладачу бути більш успішним.

Третя біполярна шкала індикатора Маєрс-Брігґз зосереджується на тому, в який спосіб людина приймає рішення: мислення/почуття. Перш ніж перейти до обговорення цієї шкали, варто зазначити, що вимір мислення/відчуття – єдина пара преференцій, яка виявляє тяжіння до певного гендеру: близько двох третин жінок володіють почуттєвим типом особистості, тоді як лише третина жінок має мисленнєвий тип. І навпаки, більшість чоловіків є мисленнєвим типом.

Мисленнєвий тип особистості сприяє об'єктивному, логічному підходу до вирішення проблем із залученням аналітичних навичок. Такі люди можуть сприйматися як холодні або навіть зарозумілі. Вони, як правило, є критичними і скептичними, зосереджуються на змісті та ідеях, а не на людині, яка генерує ці ідеї. Вони не люблять надмірності.

На відміну від мисленнєвого типу, почуттєвий тип сприймає дійсність суб'єктивно й оцінює власні особистісні цінності та особистісні цінності інших. Люди за цим типом значно більше акцентують увагу на соціальних відносинах та соціальному кліматі. Вони вибудовують гармонійні дружні стосунки і, швидше за все, є соціально свідомими та успішними в гуманітарній сфері. Можна припустити, що кращими перекладачами будуть особистості мисленнєвого типу.

Остання шкала стосується контролю: судження / сприйняття. Люди за типом особистості судження воліють контролювати своє оточення. Вони є рішучими, схильними завершувати виконання завдань вчасно. Вони люблять планувати і організовувати, мають сильне почуття обов'язку, легко та швидко приймають рішення. Перцептивні типи, навпаки, віддають перевагу контролю своєї участі в навколишньому світі. Вони приймають спонтанні рішення і завжди відкриті до нових можливостей. Перцептивні типи особистості цікаві та гнучкі, подекуди пливуть за течією та легко імпровізують.

Можна припустити, що багато перекладачів є особистостями за типом судження, хоча характеристики перцептивного типу, безумовно, є також актуальними [7, с. 49].

Висновки. Є гіпотеза, що багато перекладачів будуть екстравертами, з інтуїтивним, мисленнєвим типом судження. Однак варто пам'ятати, що більшість тестів на особистість виявляють, що ніхто не демонструє чистий тип особистості. Особистісні профілі перекладачів можуть бути настільки ж різноманітними, як і галузі перекладу, в яких вони працюють. З точки зору потенційного використання подібних даних профілі студентів-перекладачів становлять великий інтерес.

Література:

1. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних відносинах. Чернівці, 2015. 604 с.
2. Скрябіна В.Б. Персуазивний портрет перекладача. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія «Педагогіка. Психологія»*. 2014. Випуск 28. С. 59−64.
3. Hubscher-Davidson, S. Personal Diversity and Diverse Personalities in Translation: A Study of Individual Differences. *Perspective Studies in Translatology*. 17(3). 2009. P. 175−192.

4. Kurz, I. Scribe or actor? A survey paper of personality profiles of translators and interpreters. *The Interpreters' Newsletter* . 1996. P. 3−18.
5. Longley, P. An integrated programme for training interpreters. *Language Interpretation and Communication*. Ed. by D. Gerver and H.W. Sinaiko. New York : Plenum Press. 1978. P. 45−56.
6. Schweda Nicholson N. Personality Characteristics of Interpreter Trainees: the Myers-Briggs Type Indicator (MBTI). *The Interpreters' Newsletter*. № 13. 2005. P. 1−34.
7. Tirkkonen-Condit, S., Jääskeläinen, R. Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting: Outlooks on Empirical Research. John Benjamins Publishing, 2000. 176 p.
8. Venuti, L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. Routledge, 2012. 336 p.

Paslavska I., Tckachuck T. Personal characteristics of an interpreter/translator: methods and criteria for determining and impact on professional success

Summary. The article highlights basic screening tools for translator personality assessment to identify traits of an efficient translator based on the assumption that the personality of the translator affects the quality and adequacy of the translation. Comprehensive research into the translation process requires clarification of what is going on in the mind of the translator. Translation decisions are largely based on the individual characteristics of the translator, including his / her linguistic personality. The classical approach to determining the personal characteristics of an interpreter has long been introspective, which involves an interpreter / translator exploring his / her own personality to further generalize on the basis of his / her own subjective assessments. This approach inevitably led the translator to consider his own personality exemplary to characterize the personality type necessary for a successful translator.

The situation has shifted towards a more objective type of evaluation as translation and psychology mutual interests and research intersected. The article highlights the thinking aloud protocol, classification of personality by the type of text, five-factor model of personality, Myers-Briggs indicator of personality types, a model focused on the value of communication as effective methods of determining the personality of the interpreter / translator as well as the features that will facilitate interpreter's / translator's practical work and enhance his/her professional competence.

The most typical characteristics used for interpreter's / translator's description include diversity, tolerance, flexibility, adaptability, openness, confidence, self-organization, stress resistance, a high level of self-control, the ability to analyze and synthesize, which implies the ability to internalize large amounts of new information as well as to adequately verbalize the interpreted message. Extraversion is one of the most commonly used characteristics of interpreters / translators.

Key words: translator / interpreter personality, individual traits, translator's / interpreter's consciousness, personality evaluation methods, screening tools.